

УДК 343.95.

О. В. Бишевець,*кандидат юридичних наук,**асистент кафедри правосуддя**(юридичний факультет**Київського національного університету**імені Тараса Шевченка)*

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ІДЕАЛЬНИХ СЛІДІВ ЗЛОЧИНУ

Постановка проблеми. Неодмінним атрибутом і необхідною умовою процесу розслідування будь-якого злочину є спілкування слідчого з учасниками кримінального провадження. Оскільки згідно до статті 223 Кримінального процесуального кодексу України слідчі (розшукові) дії проводяться в присутності осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушенні [1, с. 91], то одним із пріоритетних завдань криміналістичної тактики є розробка і впровадження в практику розслідування тактичних прийомів, що забезпечують ефективність спілкування під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Особливе місце серед цих прийомів займають ті, що спрямовані на актуалізацію ідеальних слідів злочину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ідеальних слідів злочину, а також тактичних прийомів їх актуалізації увага приділялася у працях таких українських вчених як В. П. Бахіна, В. К.

© Бишевець О. В., 2014

© Національний університет «Острозька академія», 2014

-
- Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину / О. В. Бишевець // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14bovisz.pdf>.

Весельського, В. Г. Гончаренка, Д. В. Затенацького, В. Г. Лукашевича, М. В. Салтевського, М. І. Скригонюка, В. Ю. Шепітька, а також у працях зарубіжних вчених Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, Г. Г. Доспулова, В. І. Комісарова, Є. О. Центрова, С. А. Шейфера, М. І. Єнікєєва та ін. Безумовно, проведені дослідження є вагомим внеском у розвиток теоретичних засад та удосконалення практики застосування вказаних тактичних прийомів, однак в опублікованих працях зосереджувалася увага, головним чином, на загальній характеристиці цих прийомів. Що ж до методологічного, процесуального та криміналістичного аспектів їх реалізації, то вони досліджені недостатньо, що зумовлює як теоретичні дискусії стосовно можливостей їх застосування у кримінальному судочинстві, так і труднощі в практиці їх реалізації. Залишаються недослідженими й питання, що стосуються системи цих прийомів, а також їх природи і поняття.

Постановка завдання. На підставі аналізу різних наукових підходів до поняття тактичних прийомів актуалізації ідеальних слідів злочину у теорії криміналістики необхідним є розкрити сутність вказаних прийомів та здійснити їх класифікацію.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі висловлюються полярні погляди щодо змісту прийомів актуалізації ідеальних слідів злочину. Так, вказані прийоми нерідко плутають з асоціаціями. Наприклад, О. М. Васильєв рекомендує з метою пожвавлення пам'яті допитуваного використовувати асоціації за суміжністю в часі або просторі, за подібністю й за контрастом [2, с. 128-129]. М. В. Салтевський розрізняє: 1) асоціації за суміжністю, коли забуте відновлюється у зв'язку з відтворенням попередньої або наступної події; 2) асоціації за подібністю, тобто нагадування про аналогічний факт або пред'явлення предмета, подібного до раніше спостережуваного допитуваним; 3) асоціації за протилежністю

▪ Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину / О. В. Бишевец // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14bovisz.pdf>.

(контрастом) [3, с. 189]. А. Б. Соловйов і Є.О. Центров пропонують використовувати: а) асоціації за часом, тобто спогад про враження або переживання, пов'язаний з тим або іншим об'єктом або особою, у чому велику роль відіграє емоційна пам'ять; рекомендувати допитуваній особі вести розповідь у тому порядку, в якому розвивалися події; нагадування про наслідки події, її зв'язки з якими-небудь обставинами особистого життя допитуваного (день народження, свято тощо); запитання за суміжними з досліджуваною подією обставинам; з'ясування фактичних даних, що стосуються попередніх або наступних подій; б) асоціації в просторі, тобто допит про ті саме події або про ті ж обставини, але в різних планах, у різній (логічній або хронологічній) послідовності; пред'явлення предмета, що має відношення до події, або фотографії місця події; допит на місці події; використання при допиті різних схем, малюнків, креслень, макетів, телефонної книги із прізвищами; в) асоціації за подібністю, тобто пред'явлення «фоторобота», мальованих портретів, альбомів зразків різних предметів і речей; пред'явлення доказів – оголошення показань, відтворення фонограм допиту інших осіб, а також речових доказів; пред'явлення відеозаписів або кінострічки місця події й навколишнього оточення, різних предметів, а також проведення пред'явлення для впізнання осіб і предметів; г) асоціації за контрастом, побудовані на протиставленні різних об'єктів і явищ [4, с. 189].

Однак, асоціації не можуть розглядатися в якості тактичних прийомів, а є результатом ефективного застосування останніх. Такий висновок логічно випливає з аналізу змісту поняття асоціації. Асоціація (лат. *associo* – з'єдную, зв'язую) – поняття, що виникає при згадуванні іншого. Асоціація в психології – суб'єктивний образ об'єктивного зв'язку між предметами і явищами, фізіологічною основою якого є тимчасовий нервовий зв'язок [5,

▪ Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину / О. В. Бишевец // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14bovisz.pdf>.

с. 43]. Таким чином, тактичні прийоми можуть застосовуватися лише з метою збудження асоціацій, а не як асоціації самі по собі. З огляду на зазначене всі перераховані вище прийоми доцільно іменувати прийомами збудження асоціативних зв'язків.

У науковій літературі до способів актуалізації ідеальних слідів злочину відносять пред'явлення допитуваному речових доказів, документів, протоколів інших слідчих (розшукових) дій, а також відтворення аудіо- і (або) відеозапису слідчих (розшукових) дій [6, с. 93-94], допит на місці події, ознайомлення з показаннями інших осіб [7, с. 315-316], застосування методів аналогії й порівняння [8, с. 138], непрямий допит, а також вихід на місце, де відбулася подія [9, с. 334-335], звернення до обставин, суміжних за часом і простором (постановка запитань), демонстрація набору аналогічних об'єктів (макетів, фотографій, малюнків тощо); пропозиція намалювати схему місця події [10, с. 34], допит у хронологічній послідовності [11, с. 139-140].

Наведені положення дають підстави зробити висновок, що здебільшого у науковій літературі про актуалізацію ідеальних слідів злочину йдеться, коли необхідно допомогти допитуваному згадати забуте. В той же час допит будь-якої особи незалежно від того, чи пам'ятає вона обставини, що стосуються злочину, чи ні, націлений на актуалізацію ідеальних слідів як інформаційних відображень у пам'яті людини щодо обставин події, яку вона спостерігала в минулому. Термін «актуалізація» застосовується в таких науках як мовознавство, інформатика, психологія та педагогіка. Оскільки в криміналістиці актуалізацію розглядають як засіб роботи з ідеальними слідами, які в свою чергу є інформаційними образами минулих подій, що зберігаються у пам'яті людини, то очевидним є те, що криміналістика цей термін запозичила із психології. Психологи під

▪ Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину / О. В. Бишевец // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14bovisz.pdf>.

актуалізацією розуміють видобування з пам'яті засвоєного матеріалу (образів, рухів, думок, висловлювань тощо) з метою використання його при упізнаванні, пригадуванні, спомині чи безпосередньому відтворенні [12, с. 23]. Якщо під актуалізацією розуміти «видобування з пам'яті певної інформації», то, очевидно, що в самому визначенні вже презюмується те, що як допитуваний так і слідчий впевнені, що така інформація у пам'яті зберігається. Отже, про актуалізацію можна говорити лише як про спосіб поживлення у пам'яті забутого. В той же час при необхідності спростування неправдивих показань ніякого поживлення у пам'яті забутого не відбувається, адже особа нічого не забула, а навпаки намагається приховати те, що вона пам'ятає. В цьому разі шляхом застосування тактичних прийомів необхідно виявити інформацію, яку особа перекручує або приховує. Актуалізація сліду буде мати місце лише в тому випадку, якщо допитуваному необхідна допомога у пригадуванні інформації, якщо ж необхідним є викрити неправдивість його показань, то слід говорити про виявлення ідеальних слідів злочину. З огляду на зазначене обґрунтованим буде говорити про тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину як про різновид тактичних прийомів їх виявлення. В свою чергу тактичні прийоми виявлення ідеальних слідів злочину є підстави класифікувати на такі, що спрямовані на поживлення у пам'яті людини забутого; виявлення і виправлення добросовісної помилки у показаннях; викриття неправдивих показань.

До прийомів поживлення у пам'яті забутого у науковій літературі відносять такі як прийоми суміжності, схожості, контрастності, дисасоціації, тобто роз'єднання зв'язків, що утворилися при сприйнятті, перифрази, пред'явлення шкали кольорів, малюнків, моделей тощо [13, с. 72-74], допит про попередні події; пропозиція намалювати те, що

▪ Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину / О. В. Бишевец // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14bovisz.pdf>.

спостерігав свідок, постановка запитань, що вимагають відповіді з використанням одиниць часу (година, день, тиждень, місяць) [14, с. 130-136].

Прийомами, націленими на виявлення і виправлення добросовісної помилки у показаннях, вважають формулювання запитань у хронологічній, логічній послідовності; зіставлення показань із точно встановленими доказами; постановка нагадуючих, доповнюючих, деталізуючих, уточнюючих запитань; пред'явлення речових і письмових доказів [15, с. 18-24]; допит на місці події; оголошення показань інших осіб [16, с. 235]; створення нормальної обстановки, що не відволікає увагу допитуваного; допит про яку-небудь обставину в різній хронологічній послідовності; пред'явлення допитуваному різних об'єктів; допит на місці події [17, с. 186-190].

Викриття брехні у показаннях забезпечується шляхом застосування тактичних прийомів постановки деталізуючих запитань щодо перебування допитуваного у вказаному місці і контрольних запитань щодо фактів, точно встановлених у справі; оголошення фрагментів показань осіб, на яких посилався підозрюваний; оголошення показань осіб, які спростовують заяву підозрюваного про алібі; пред'явлення доказів, які підтверджують перебування допитуваного у місці вчинення злочину; оголошення висновку експерта, результатів окремих слідчих (розшукових) дій, які свідчать про можливість перебування допитуваного на місці злочину [13, с. 56].

Як вбачається з наведеного переліку, одні й ті ж тактичні прийоми можуть застосовуватися з різною метою. Так, прийоми постановки деталізуючих, нагадуючих, доповнюючих і уточнюючих запитань можуть бути націлені не лише на виявлення і виправлення добросовісної помилки

▪ Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину / О. В. Бишевец // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14bovisz.pdf>.

у показаннях, але й на викриття брехні, прийоми допиту на місці події – як на викриття брехні, так і на пожвавлення у пам'яті забутого.

Наведене вище дає підстави для таких **висновків**:

- 1) ідеальні сліди злочину зберігаються у пам'яті людини у вигляді інформаційних образів минулих подій;
- 2) традиційно у науковій літературі про актуалізацію ідеальних слідів злочину йдеться, коли необхідно допомогти допитуваному згадати забуте, однак актуалізація буде мати місце лише в тому випадку, якщо допитуваному необхідна допомога у пригадуванні інформації, якщо ж необхідним є викрити неправдивість його показань, то слід говорити про виявлення ідеальних слідів злочину;
- 3) тактичні прийоми виявлення ідеальних слідів злочину є підстави класифікувати на такі, що спрямовані на пожвавлення у пам'яті людини забутого; виявлення і виправлення добросовісної помилки у показаннях; викриття неправдивих показань.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [текст]: - К., «Центр учбової літератури», 2012. – 254 с.
2. Васильев А.Н. Следственная тактика. / А.Н. Васильев. – М.: Юрид. лит., 1976. - 197 с.
3. Салтевський В.М. Криміналістика: Підручник у 2х частинах. / В.М. Салтевський. – Х.: Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.
4. Соловьев А.Б., Центров Є.Є. Допрос на предварительном следствии: метод. пособие. / А.Б. Соловьев, Є.Є. Центров. – 2-е изд. перераб. – М., 1986.

▪ Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину / О. В. Бишевец // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14bovisz.pdf>.

5. Большая психологическая энциклопедия : самое полное соврем. изд. : более 5000 психол. терминов и понятий / [А. Б. Альмуханова и др.]. — М. : Эксмо, 2007. — 542, [1] с.
6. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. / С.А. Шейфер. — М.: Юрлитинформ, 2004. — 230 с.
7. Криминалистика / Под ред. С.П. Митричева, М.П. Шаламова. — М.: Юрид. Лит. — 1963. — 544 с.
8. Смыслов В.И. Свидетель в советском уголовном процессе: Учеб. Пособ. / В.И. Смыслов. — М.: Высш. шк., 1973. — С. 138.
9. Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. — М.: Юрид. Лит. — 1984. — 672 с.
10. Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту: навчальний посібник. / В.П. Бахін, В.К. Весельський. — К.: НВТ «Правник», 1997. — С. 20-23.
11. Криминалистика: Учебник / Под ред. А.Г. Филиппова. — М.: Юриспруденция, 2007. — 441 с.
12. Дудьев В.П. Психомоторика: словарь-справочник. / В.П. Дудьев— М.: Владос, 2008. — 366 с.
13. Доспулов, Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии [Текст] / Г. Г. Доспулов. — М. : Юрид. лит., 1976. — С. 72–74.
14. Скичко, О. Ю. Тактико-психологические основы допроса несовершеннолетних свидетелей и потерпевших на предварительном следствии [Текст] : монография / О. Ю. Скичко ; ред. В. И. Комиссаров. — М. : Юрлит-информ, 2006. — С. 130–136.

▪ Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину / О. В. Бишевец // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14bovisz.pdf>.

15. Журавель В. А. Ситуационность тактических приемов при допросе потерпевшего [Текст] / В. А. Журавель // Криминалистика и судебная экспертиза : сборник. – Киев : Вища шк., 1985. – Вып. 30. – С. 18–24.

16. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология [Текст] / В. Е. Коновалова. – Харьков : СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. – С. 80; Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика [Текст] / за заг. ред. В. П. Колмакова. – К. : Вища шк., 1973. – С. 235.

17. Ратинов, А. Р. Судебная психология для следователей [Текст] : учеб. пособие / А. Р. Ратинов. – М. : НИиРИО ВШ МООП РСФСР, 1967. – С. 186–190.

Бишевец О. В.

Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину

У статті проаналізовано сучасний стан застосування тактичних прийомів актуалізації ідеальних слідів злочину, запропоновано класифікацію цих слідів та висловлені пропозиції стосовно удосконалення практики реалізації вказаних тактичних прийомів.

Ключові слова: криміналістична тактика, тактичні прийоми, ідеальні сліди злочину, пожвавлення у пам'яті забутого.

Бышевец Е. В.

Тактические приемы актуализации идеальных следов преступления

В статье проанализировано современное состояние применения тактических приемов актуализации идеальных следов преступления, предложено их классификацию и высказаны предложения относительно

▪ Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину / О. В. Бишевец // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14bovisz.pdf>.

усовершенствования практики реализации возможностей указанных приемов.

Ключевые слова: криминалистическая тактика, тактические приемы, идеальные следы преступления, восстановление забытого в памяти.

Byshevets O. V.

Tactic devices of actualization of ideal traces of crime

In the article contemporary situation of application of tactic devices of actualization ideal traces of crime had being analyzed. It was proposed their classification and was offered proposals concerning improvement of practice realization opportunities of indicated devices. On the basis of studying of scientific literature and practice in the article current problems of implementation of these devices in criminal proceeding are described, viewpoints in scientific literature concerning definition of these devices have been analyzed and specified that nowadays there are not unity of viewpoints among scientists concerning its content and system.

The article is devoted to the research of scientific, organizational and procedural basis of tactic devices of actualization ideal traces of crime in theory of criminalistics. The author made an effort to systematize these devices, to determine their features and prove legal basis of application of such devices for solving professional issues in criminal proceeding.

Taking into account researches which were made, the author proposed to make some amendments to the definition of devices of actualization ideal traces of crime.

Key words: criminalistics tactics, tactic devices, ideal traces of crime, renewal forgotten in memory.

▪ Тактичні прийоми актуалізації ідеальних слідів злочину / О. В. Бишевец // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 1(9) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14bovisz.pdf>.